

# Róźiewicz, Jerzy

---

## Życie i dzieło Jana Ewangelisty Purkynego w piśmiennictwie polskim (1841-1987)

---

Kwartalnik Historii Nauki i Techniki 33/2, 345-366

---

1988

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej Bazhum, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych tworzonej przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie ze środków specjalnych MNiSW dzięki Wydziałowi Historycznemu Uniwersytetu Warszawskiego.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.



W 200-lecie urodzin J. E. Purkyněgo

Jerzy Rózewicz  
(Warszawa)

### ŻYCIE I DZIEŁO JANA EVANGELISTY PURKYNĚGO W PIŚMIENICTWIE POLSKIM (1841—1987)

Jana Evangelistę Purkyněgo, od samego początku jego nadzwyczaj owocnej działalności naukowej i społecznej, łączyły z Polakami bogate i różnorodne kontakty. Na Uniwersytecie Wrocławskim, gdzie działał w latach 1823—1850, miał on wśród swoich uczniów co najmniej 50 Polaków, z których 24 uzyskało stopień doktora medycyny<sup>1</sup>. Wielu z nich swe dysertacje doktorskie pisało według wskazówek i pod kierunkiem samego Purkyněgo, jak choćby botanik florysta Maksymilian Wojciech Adamski, wybitny ginekolog Ludwik Adolf Neugebauer, czy też lekarze Adolf Bernhardt, Bogusław Palicki i Teodor Teofil Matecki. Do rozprawy doktorskiej tego ostatniego Purkyně wykonał konieczne badania mikroskopowe, a do dysertacji Palickiego włączył nawet część własnych studiów. Pilnym słuchaczem Purkyněgo był również przyszły „ojciec historii medycyny polskiej” Ludwik Gąsiorowski.

We Wrocławiu też, w dużej mierze dzięki Purkyněmu, wytworzył się ważny ośrodek słowiański, który skupiał ludzi dążących do nawiązania bliższych kontaktów między Słowianami, pielęgnujących słowiańską kulturę oraz propagujących wśród Słowian idee narodowowyzwoleńcze. Wrocław w latach trzydziestych i czterdziestych ubiegłego stulecia stał się jedną z poważniejszych kolebek romantycznego słowianofilstwa polskiego. Dzięki staraniom Purkyněgo powstało w 1836 r. Towarzystwo Literacko-Słowiańskie, niemal całkowicie zdominowane przez Polaków, dla których uczony czeski jako prezes tego towarzystwa przez lat kilkanaście był serdecznym opiekunem i przewodnikiem.

Purkyně utrzymywał dość bliskie kontakty z licznymi uczonymi polskimi, głównie wywodzącymi się z grona profesorów Uniwersytetu Ja-

---

<sup>1</sup> Wykaz ich podaje S. Konopka. Zob. aneks poz. 47.

giellońskiego (Józefem Dietlem, Fryderykiem Hechellem, Antonim Helclem, Antonim Kozubowskim, Józefem Majerem i Fryderykiem Skoblem, Józefem Muczkowskim, Wincentym Polem, Florianem Sawiczewskim, Michałem Wiszniewskim) oraz z Towarzystwa Lekarskiego Warszawskiego i powstałej w 1857 r. Warszawskiej Akademii Medyko-Chirurgicznej, weszłej w 1862 r. jako Wydział Lekarski do Szkoły Głównej Warszawskiej (Janem Milem, Henrykiem Hoyerem, Henrykiem Łuczkiwiczem, Ludwikiem Neugebauerem, Januszem Nowakowskim, Augustem Wrześniowskim, byłym profesorem UJ Ludwikiem Zejsznerem), a także z polskimi słowianofilami (m. in. ze sławistą Andrzejem Kucharskim, leksykografem Samuelem Bogumiłem Lindem, historykiem praw słowiańskich Wacławem Aleksandrem Maciejowskim, bohemofilem, bibliografem-historykiem Adamem Junoszą Rościszewskim, tłumaczem pieśni czeskich F. V. Čelakovskiego, późniejszym redaktorem krakowskiego „Czasu” Aleksandrem Szukiewiczem, poetą i zamiłowanym zbieraczem pieśni i baśni ludowych Romanem Zmorskim, Kaszubem Florianem Ceynową, narodowym działaczem śląskim Józefem Piotrem Lompą).

Z wieloma wymienionymi znał się osobiście, a owe często serdeczne znajomości zawarł we Wrocławiu i Pradze, a także podczas swego pobytu latem 1834 r. w Krakowie. Purkyně odwiedzał też Leszno, w którym między innymi poszukiwał (z pozytywnym rezultatem) pozostałości rękopiśmiennych i drukowanych po Janie Amosie Komenskim, które następnie udało mu się zakupić dla Muzeum Czeskiego w Pradze<sup>2</sup>. W 1841 r. Purkyně przebywał w Poznaniu.

Uczeni polscy, współcześni Purkyněmu, dobrze znali prace naukowe wybitnego fizjologa czeskiego, o czym świadczą dość liczne o nich wzmianki w ich książkach i artykułach<sup>3</sup>. Dwaj z nich nawet, mianowicie Ludwik Adolf Neugebauer i Janusz Nowakowski dedykowali Purkyněmu drugi tom swego dzieła *Anatomia opisowa ciała ludzkiego* (Warszawa 1865, z popiersiem Purkyněgo). Sam też Purkyně zasiliał polskie piśmiennictwo tworcami swego pióra. Opublikował on w krakowskich

<sup>2</sup> Zob. szerzej o tym J. Volf: *Zakoupeni lešenských komeňian do Prahy*. „Časopis českeho museum” 1928 sv. 102 s. 193—208; J. Jedlička: *Jan Evangelista Purkyně a Jan Amos Komenský*. „Časopis lékařů českých” 1972 sv. 111 s. 750—755.

<sup>3</sup> Na prace Purkyněgo powoływali się: J. Majer: *Fizjologia układu nerwowego*. Kraków 1854 s. 209, 364, 467; Tenże: *Fizjologia zmysłów*. Kraków 1857 s. 4, 47, 95, 215, 282, 287, 313, 315, 327, 352, 414, 420, 557, 609; A. Kryszka: *Mechanika życia ludzkiego*. Warszawa 1853 s. 247; L. Gąsiorowski: *Zbiór wiadomości do historii sztuki lekarskiej w Polsce*. T. 4. Poznań 1855 s. 287—288; H. Hoyer: *Histologia ciała ludzkiego*. Warszawa 1862 s. 8, 33, 222, 247, 263; W. Szokalski: *Fantazyjne objawy zmysłowe*, T. 2. Kraków 1983 s. 12—13; 449; G. Piotrowski: *Fizjologia ludzka w zarysie*. T. 1. Kraków 1865 s. 164—165; Z. Kramsztyk: *Z panoramy własnego oka*. „Gazeta Lekarska” 1883 nr 7 s. 131—132.

czasopismach „Kwartalniku Naukowym” oraz w „Roczniku Wydziału Lekarskiego w Uniwersytecie Jagiellońskim” trzy oryginalne artykuły<sup>4</sup>, w wychodzącym w Poznaniu „Tygodniku Literackim” pomieścił pięć artykułów<sup>5</sup>. Ponadto w języku polskim ukazał się artykuł Purkyného w polsko-rosyjskim czasopiśmie wychodzącym w Warszawie „Diennica-Jutrzienka”<sup>6</sup>, a w 1865 r. wyszła z druku w Warszawie broszura zawierająca tłumaczenie rozprawy Purkyného z 1851 r. *O prospěšnosti všeobecného rozšíření latinského psaní v oboru jazyka slovenskeho*<sup>7</sup>. Broszurę tę tłumaczył późniejszy językoznawca światowej sławy Jan Niecisław Baudouin de Courtenay. Purkyně jest również wydawcą i autorem przedmowy do wydanego po polsku zbioru pieśni czeskich Františka Ladislava Čelakovskiego (Wrocław 1840).

Uznawany w Polsce, ceniony i podziwiany, Purkyně wybrany został członkiem Towarzystwa Naukowego Krakowskiego (1839), Towarzystwa Lekarskiego Warszawskiego (1838), Towarzystwa Przyjaciół w Poznaniu (1861) i Towarzystwa Lekarzy Polskich w Paryżu (1869). W uznaniu zasług w dziedzinie fizjologii i histologii Uniwersytet Jagielloński nadał Purkyněmu w 1839 r. doktorat *honoris causa*.

Wielki dorobek naukowy uczonego czeskiego, a przede wszystkim jego liczne kontakty z Polakami, sprawiły że postacią Purkyného interesowano się w Polsce bardzo żywo, poświęcając mu w okresie 1841—1987 ponad 80 odrębnych wspomnień pośmiertnych, rozpraw, artykułów, recenzji z dzieł jego i o nim. Do tej liczby nie wliczam prac Polaków o Purkyněm opublikowanych poza polskim piśmiennictwem<sup>8</sup> oraz licz-

<sup>4</sup> *Badania w przedmiocie fizjologii mowy ludzkiej*. „Kwartalnik Naukowy” 1835 t. 2 s. 124—156 i 1836 t. 3 s. 104—138. *Odbitka Kraków 1836 s. nlb. 2, 70; O szczególnych samodzielnych uczuciach w skórze podczas działania nań kąpieli mglistej lub dżdżystej*. „Rocznik Wydziału Lekarskiego w Uniwersytecie Jagiellońskim” 1839 t. 2 oddział 2 s. 44—49; *Przyczynki do drobniejszej anatomii nerwów, w szczególności o nerwach błony miękkiej rdzenia pacierzowego i innych błon, tak tu, jak i do mózgu należących*. Tamże s. 49—67.

<sup>5</sup> *O ruchu i kierunku literatury nowoczesnej*. „Tygodnik Literacki” 1838 nr 15 i 16 s. 113—116, 121—123; *Nowsza rosyjska nowelistyka*. Tamże 1839 nr 36 i 37 s. 281—283, 289—291; „*Maria*” A. Malczewskiego. *Próba przekładu*. Tamże 1841 nr 7 s. 59—60; *O obecnym stanie czeskiej literatury*. Tamże 1842 nr 13, 15—17, 19, 20, 22—27 s. 97, 113, 121, 130, 146, 153, 170, 177, 186, 193, 201, 210; *Krótki rys historii «Macy Czeskiej»*. Tamże 1843 nr 20—23 s. 153—154, 160—162, 169—170, 177—178.

<sup>6</sup> *O jedności literackiej między plemionami słowiańskimi*. „Diennica-Jutrzienka” 1842 nr 10 i 11 s. 125—129, 137—145.

<sup>7</sup> *O korzyściach z ogólnego rozprzestrzenienia łacińskiego sposobu pisania w dziedzinie języków słowiańskich*. Warszawa 1865 s. nlb. 4, 36.

<sup>8</sup> Np. J. Wępsięć: *Nieznane listy Jana Purkyného do Michała Wiszniewskiego*. „Slavia” Praha 1937/1938 s. 139; Z. Wiktor: *The Purkyně Fibres of the Structure Heart*. [W:] *Centenary Symposium Jan Evangelista Purkyně. 1787—1869*. Brno 1971 s. 237—244.



nych wzmianek w polskich publikacjach encyklopedycznych czy też poświęconych dziejom nauki powszechnej i polskiej<sup>9</sup>.

Pierwszy życiorys Purkyněgo w piśmiennictwie polskim ukazał się w 1841 r. w wychodzącym w Poznaniu „Tygodniku Literackim”, z którym uczony czeski od kilku lat blisko współpracował. Sądzić nam wypada, że wyszedł ów biogram spod pióra redaktora „Tygodnika” Antoniego Woykowskiego lub jego żony Julii Anieli. Okazją zamieszczenia życiorysu Purkyněgo w tym czasopiśmie była wizyta jego w grodzie Przemysława, o czym dowiadujemy się z następującej notatki, poprzedzającej życiorys: „W tych dniach zwiedził Poznań znany w literaturze słowiańskiej Purkinje. Zaczny ten mąż raczył zabawić dni kilka w mieście naszym po swej podróży w Czechach odbytej”.

Drugi z kolei życiorys Purkyněgo opublikowany został rok później w wydawanym w Warszawie dwutygodniku (od 1843 r. miesięczniku) rosyjsko-polskim „Diennica-Jutrzenka”. Autorem dwustronicowego biogramu Purkyněgo, wydrukowanego paralelnie w językach rosyjskim i polskim, był najprawdopodobniej słowianofil rosyjski pracujący w Warszawie i zajmujący się głównie dziejami kultury polskiej, wydawca „Diennicy-Jutrzenki”, Piotr Dubrowski (1812—1882), który z Purkyněm znał się osobiście i utrzymywał z nim ożywione kontakty korespondencyjne<sup>10</sup>.

W 1860 r. zatrzymał się w Pradze na kilka tygodni bibliotekarz, po trosze publicysta, a także student Akademii Medyko-Chirurgicznej Janusz Ferdynand Nowakowski<sup>11</sup>. Skontaktował się on z Purkyněm i uległ

<sup>9</sup> Np. H. Nusbaum: *Rozwój pojęcia o zjawisku życia*. „Archiwum Historii i Filozofii Medycyny oraz Nauk Przyrodniczych” 1925 t. 3 s. 220; W. H. Melanowski: *Krótki rys historii okulistyki*. Tamże 1927 t. 6 s. 39—40; Tenże: *Dzieje okulistyki*. Warszawa 1972 s. 172 (portret), 203—205; B. Seyda: *Dzieje medycyny w zarysie*. Wyd. 2. Warszawa 1973 s. 220, 232—233 (z portretem), 282, 315, 317, 319 (toż w wyd. 1, Warszawa 1965). Ponadto liczne wzmianki w publikacjach poświęconych naukowemu ośrodkowi wrocławskiemu, autorstwa H. Barycza, E. Malczyńskiej, T. Mikulskiego i innych. A. Wrzosek w monografii Józefa Majera życie i zasługi (Wrocław 1957 s. 142 i 214—215) omówił kontakty Majera z Purkyněm. R. Ergetowski szerzej wspomina powiązania Mosbacha z Purkyněm (August Mosbach. Wrocław 1968 s. 20—24, 26—27, 50—51), a J. Dybiec nadmienia o związkach czeskiego uczonego z Wiszniewskim (*Michał Wiszniewski. Życie i twórczość*. Wrocław 1970, s. 126, 140, 234).

<sup>10</sup> O Dubrowskim, jego czasopiśmie „Diennicy-Jutrzence” oraz kontaktach z Purkyněm, zob. J. Rózewicz: *Polsko-rosyjskie powiązania naukowe (1725—1918)*. Wrocław 1984 s. 126—131; W. A. Francew: *K biografii czeskiego slavjanofila Jana Ev. Purkini*. Warszawa 1914 (odb. z „Russkij filologiczkiej wiestnik” 1914 t. 71 nr 1); L. P. Laptěvova [L. P. Łaptiewa]: *Jan Evangelista Purkyně a Rusko*. „Acta Universitatis Carolinae — Historia Universitatis Carolinae Pragensis” 1987 t. 27 fasc. 1 s. 133—158.

<sup>11</sup> Janusz Ferdynand Nowakowski (21 XII 1832 Skala w Kieleckiem — 10 IV Warszawa), bibliotekarz IX Departamentu Senatu w Warszawie (1856—1864), stu-

czarowi wielkiego męża nauki. Postanowił napisać większą jego biografię, albowiem „imię Purkyniego na wieczne czasy zrosło się z tą częścią szlachetnej nauki nazwanej fizjologią, jak imiona bohaterów zespolone są kartami historii”. Purkyně — zdaniem Nowakowskiego — „wzbudza ciekawość, szacunek, miłość i godzien jest bliższego poznania [...], on jako pobratymiec jeszcze nas więcej musi obchodzić”<sup>12</sup>.

W Pradze Nowakowski zbierał materiały do życia i działalności uczonego czeskiego, a po powrocie do Warszawy zwracał się jeszcze listownie do Purkyněgo, prosząc go o dodatkowe szczegóły. Otrzymał je w postaci obszernych notat rękopiśmiennych. Po upływie roku, tj. w 1861, Nowakowski ogłosił dość wyczerpującą monografię o Purkyněm. W roku 1862 ukazała się ta monografia jako druk zwarty, liczący 130 stronic tekstu i opatrzony portretem Purkyněgo, wykonanym w znanym warszawskim zakładzie litograficznym Maksymiliana Fajansa. Opracowanie Nowakowskiego składa się: 1) z krótkiego życiorysu Purkyněgo, 2) z przeglądu 127 publikacji Purkyněgo ogłoszonych do roku 1859, 3) z doniesienia o życiu prywatnym Purkyněgo i 4) z rysu działalności czołowych postaci epoki odrodzenia czeskiego na przełomie XVIII i XIX stulecia. Do książki dołączono także obszerny wiersz znanego poety, geografą i etnografą Wincentego Pola, który poeta dedykował Purkyněmu. Poprzez włączenie do książki dosłownych notat Purkyněgo monografia Nowakowskiego ma charakter dokumentu autobiograficznego. Poza tym chyba tylko Nowakowski dał nam dokładny opis praskiego mieszkania Purkyněgo. Książka Nowakowskiego o Purkyněm stała się jednym z podstawowych opracowań, do których sięgali późniejsi badacze życia i twórczości wielkiego fizjologa czeskiego.

Nowakowski wracał jeszcze kilkakrotnie do postaci Purkyněgo. Zapewne jego autorstwa jest dość obszerny biogram uczonego czeskiego zamieszczony w 1865 r. w wydawanej w Warszawie *Encyklopedii Powszechnej*. Napisał też rozprawę pt. *Purkyně i Schwan*, którą odczytał na posiedzeniu Towarzystwa Lekarskiego Warszawskiego w dniu 3 kwietnia 1866 r., wykazując w niej jeszcze dobitniej, niż uczynił to przed kilku laty w swej monografii, priorytet Purkyněgo w ogłoszeniu teorii

---

dia lekarskie ukończył w Szkole Głównej Warszawskiej w 1864 r. Lekarz miasta Warszawy (1872—1883). Jeden z bardziej aktywnych członków Towarzystwa Lekarskiego Warszawskiego. Autor kilkudziesięciu prac lekarskich, kilkunastu wspomnień o polskich lekarzach, a także szeregu artykułów o wybitnych przedstawicielach czeskiej kultury i nauki (m. in. o J. Jungmanie, F. Kvěcie, V. Štulcu, K. Havličce). Członek korespondent Towarzystwa Lekarzy Czeskich (od 1865 r.), a także towarzystw lekarskich w Krakowie, Wilnie i Charkowie. Zob. S. Konopka: *Polska bibliografia lekarska dziewiętnastego wieku*. T. 6. Warszawa 1979 s. 505—510 oraz *Polski słownik biograficzny*. T. 23. Wrocław 1978 s. 282—283 (życiorys oprac. przez T. Ostrowską).

<sup>12</sup> J. F. Nowakowski, zob. aneks poz. 5, s. 1—2.

budowy komórkowej organizmów roślinnych i zwierzęcych. Rozprawy tej jednak nie opublikował, jedynie jej streszczenie zostało zamieszczone w „Pamiętniku Towarzystwa Lekarskiego Warszawskiego” z roku 1866. Do sprawy priorytetu Purkyněgo powrócił Nowakowski w 1869 r. na I Zjeździe Lekarzy i Przyrodników Polskich w Krakowie, na którym odczytał „rzecz o prawie pierwszeństwa odkrycia zgodności budowy roślin i zwierząt, należącym się przed Schwannem Purkyniemu”. Referat ten również nie został opublikowany. Natomiast w 1870 r. Nowakowski zamieścił w tygodniku warszawskim „Kłoso” obszernie wspomnienie pośmiertne o Purkyněm, w którym głównie skupił się na ostatnich latach życia uczonego, a do wcześniejszych odsyłał czytelnika do swojej książki sprzed dziesięciu laty. W tym wspomnieniu także cytuje fragmenty rękopiśmiennych notat, jakie otrzymał od Purkyněgo. Daje tam także dość szczegółowy opis pogrzebu Purkyněgo w Pradze, rok wcześniej taki opis Nowakowski zamieścił w krakowskiej gazecie „Czas”. Do wspomnienia pośmiertnego redakcja „Kłosów” dodała piękny portret Purkyněgo, wykonany w technice drzeworytniczej.

Jak już wspominaliśmy, w 1865 r. ukazała się w Warszawie broszura zawierająca rozprawę Purkyněgo *O korzyściach z ogólnego rozprzestrzeniania łacińskiego sposobu pisania w dziedzinie języków słowiańskich*. Została ona odnotowana na łamach „Tygodnika Ilustrowanego” (nr 286 z dn. 18 marca 1865 r.). W anonimowej notatce, mającej poniekąd charakter recenzji, wysunięto szereg zarzutów wobec tłumacza, a zarazem o samej treści utworu Purkyněgo stwierdzano, iż jest to rzecz dobrze napisana i ciekawa, niemniej wcześniej „gruntowniej już i obszerniej w naszym języku [polskim] odrobiona przez prof. J. Kotkowskiego”<sup>13</sup>. Na zarzuty te niemal natychmiast odpowiedział tłumacz, Jan Baudouin de Courtenay, w wydanej własnym nakładem broszurze *Kilka słów z powodu wzmianki Tygodnika Ilustrowanego...* (zob. aneks poz. 7). W niej uzasadnia przekonująco, iż pierwszeństwo tak pod względem „gruntowności” jak i „obszerności” należy przyznać rozprawie Purkyněgo, opublikowanej w języku czeskim jedenaście lat wcześniej przed ukazaniem się pracy Kotkowskiego, a więc i priorytet w podniesieniu poruszanych przez obu kwestii bez wątplenia przynależy Purkynięmu. Do broszury Baudouina de Courtenay — przy okazji tej polemiki — zostało wplecionych wiele wątków z życia i dzieł uczonego czeskiego.

W 1868 r. uroczystie obchodzono we Wrocławiu 50-letni jubileusz doktoryzacji Purkyněgo. Z tej okazji Towarzystwo Literacko-Słowiańskie we Wrocławiu zwołało nadzwyczajne posiedzenie, na którym wiele mówiono o życiu i drodze twórczej uczonego, a także jego roli spełnianej

<sup>13</sup> J. Kotkowski: *Postęp i wsteczność w dziedzinie kształcenia [!] się języków słowiańskich rozważane*. Kijów 1862. W tym czasie Julian Kotkowski był lektorem języka cerkiewnosłowiańskiego w Szkole Głównej Warszawskiej.

wśród studentów Polaków. Postanowiono też, iż w każdą rocznicę założenia Towarzystwa będą się odbywały naukowe posiedzenia z wykładem poświęconym Purkyněmu, jako uczonemu, prezesowi i członkowi oraz prezesowi honorowemu tego stowarzyszenia. Opis obchodów tej uroczystości zamieścił „Dziennik Poznański”, przedruk tego sprawozdania znalazł się w wychodzącym w Krakowie „Przeglądzie Lekarskim”. W opisie tym przytoczono znaczne fragmenty referatu *Życie i zasługi prof. dra Purkyněgo*, który wygłosił na tym posiedzeniu Leon Biskupski. Osobną ponadto broszurę uroczystościom wrocławskim poświęcił Maciej Świński, prezes Towarzystwa Literacko-Słowiańskiego w latach 1866—1870.

Po śmierci Purkyněgo ukazało się w polskich czasopismach szereg wspomnień pośmiertnych. Poza wspomnianym już wspomnieniem pióra Nowakowskiego, obszerniejsze, pełne serdeczności, ukazały się w „Tygodniku Ilustrowanym” (autorstwa uzdolnionego dziennikarza i poety Wincentego Korotyńskiego, z dołączeniem portretu Purkyněgo rytowanego przez Franciszka Szymborskiego), w „Gazecie Polskiej” i w „Gazecie Warszawskiej”. Zwarty życiorys i omówienie najważniejszych osiągnięć Purkyněgo zamieścił w czasopiśmie „Klinika” Zygmunt Dobieszewski (1836—1896), bardzo wysoko oceniając zasługi fizjologa czeskiego, który głosił „idee nowe, brzemienne w następstwa”, przygotowującego „szeregi nowych pracowników, którzy naukę od niego przejętą przekazać mają przyszłości”. Dobieszewski ubolewał zarazem, że świat lekarski, a głównie Francuzi, bardzo mało znają doniosłe dla nauki prace Purkyněmu<sup>14</sup>. Dopiero w 1929 r. okulista wileński Marek Gorfejn (ur. medycznych jakiegokolwiek wzmianki o śmierci wielkiego uczonego. Krótsze nekrologi Purkyněgo opublikowane są w rubrykach kronikarskich czasopism „Przeglądu Lekarskiego”, „Gazety Lekarskiej” i „Gazety Polskiej”.

Po tych publikacjach w piśmiennictwie polskim przez ponad pięćdziesiąt lat nie znajdujemy żadnych odrębnych opracowań poświęconych Purkyněmu<sup>14</sup>. Dopiero w 1929 r. okulista wileński Marek Gorfejn (ur. w 1861 r.) opublikował w czasopiśmie „Medycyna” dość obszerny artykuł *Purkyně a wziernik oczny*, w którym upomniał się — po analizie piśmiennictwa światowego — o „przyznanie pierwszeństwa fizjologowi czeskiemu w zakresie problemu oświetlenia dna ocznego. Gorfejn w swym artykule stwierdził, iż Purkyně był pierwszym, który „widział wewnętrzne części oka” oraz był właściwym pionierem w rozwiązaniu problemu oświetlenia dna ocznego. Dokonał tego na przeszło ćwierć wieku przed Hermanem Helmholtzem, powszechnie uważanym za twórcę pierwszego wziernika ocznego (oftalmoskopu) i tego, który zwrócił uwagę lekarzy

<sup>14</sup> Nie licząc kilka listów W. Pola i W. A. Maciejowskiego do Purkyněgo opublikowanych przez Teodora Szablowskiego w „Tygodniku Ilustrowanym” 1901 nr 24 s. 465—467.

na wewnętrzną część oka. Artykuł swój Gorfejn opatrzył następującą dedykacją: „Pamięci zgasłego redaktora Prof. Kamila Lhotaka z Pragi, który z szlachetnych pobudek przyczynił się do wydania prac genialnego Purkynjego, pracę tę poświęcam”.

Kolejne artykuły o Purkyněm ukazały się w polskim piśmiennictwie w 1937 i 1938 r. z okazji 150-lecia urodzin uczonego. Jubileusz ten obchodzono uroczystie w Czechosłowacji<sup>15</sup>. W obchodach tych wzięli również udział przedstawiciele polskiego świata lekarskiego, między innymi gorący propagator przyjaźni polsko-czechosłowackiej, wydawca i redaktor wychodzących w Poznaniu czasopism „Medycyna Praktyczna” oraz „Patologia”, Kazimierz Bross (1894—1939?). Oba wymienione czasopisma dedykowały w całości swe zeszyty pamięci Purkyněgo, w których znalazło się — oprócz niewielkich notatek bibliograficznych — też pięć artykułów o Purkyněm autorstwa Brossa (trzy) oraz uczonych z Pragi Františka Studnička i Armina Tschermaka Seysenega. Szósty artykuł jubileuszowy, dość bogato ilustrowany, oparty niemal w całości na opracowaniach autorów czeskich, zamieścił Roman Michałowski w „Wiadomościach Medycznych”.

Z wymienionych sześciu artykułów na uwagę bliższą zasługuje przede wszystkim dobrze konstrukcyjnie ujęte opracowanie *Purkyně i teoria komórkowa*, które w „Patologii” pomieścił wybitny znawca życia i dzieła Purkyněgo, profesor histologii na Uniwersytecie Karola w Pradze, F. K. Studnička. W artykule wysunął on i przekonywująco udowodnił następujące cztery stwierdzenia:

„1) odkrycie komórek zwierzęcych i to komórek z jądrem jest w pierwszym rzędzie zasługą Purkyněgo i jego uczniów; 2) Purkyně bardzo ściśle scharakteryzował komórki zwierzęce odkryte przez siebie jako «granulki»; 3) Purkyně jako pierwszy użył określenia «protoplazma»; 4) Purkyně jako pierwszy sformułował podstawową zasadę teorii komórkowej, opierającą się na dostatecznym materiale dowodowym”.

Po II wojnie światowej, na przełomie lat czterdziestych i pięćdziesiątych, postacią Purkyněgo zainteresowały się trzy osoby: Jarosław Wit Opatrny, Celina Choynecka oraz Ludwik Zembrzuski. Do badań Opatrnego jeszcze powrócimy, tu natomiast zwrócimy uwagę na wykonaną w Zakładzie Historii i Filozofii Medycyny Uniwersytetu Poznańskiego pracę Celiny Choyneckiej (ur. w 1912 r.) *Jan Evangelista Purkinje i stosunek jego do nauki i literatury polskiej*. Opracowanie to nie zostało

<sup>15</sup> Jubileusz obchodów 150-lecia urodzin Purkyněgo połączono m. in. z odbywającym się w Pradze w dniach 22—27 września 1937 r. IV Międzynarodowym Kongresem Historii Nauki. W kongresie tym z Polski spośród zgłoszonych siedmiu osób do Pragi przybyli jedynie Aleksander Birkenmajer i Kazimierz Bross. Por. A. Birkenmajer: *Międzynarodowy Kongres Historii Nauk Ścisłych i Przyrodniczych w Pradze Czeskiej*. „Nauka Polska” 1938 t. 23 s. 255—257.



jednak opublikowane, o treści jego możemy jedynie sądzić z drukowanego streszczenia (aneks poz. 28), przedstawionego w dniu 15 marca 1951 r. na posiedzeniu Komisji Historii Medycyny i Nauk Matematyczno-Przyrodniczych PAU przez wybitnego historyka nauk medycznych i przyrodniczych, kierownika wymienionej placówki poznańskiej, profesora Adama Wrzoska. Praca C. Choynackiej miała się składać: 1) ze wstępu; 2) z życiorysu Purkyného; 3) z zarysu jego działalności naukowej; 4) ze szczegółowego omówienia stosunku Purkyného do nauki i literatury polskiej; 5) z zakończenia zawierającego ogólną charakterystykę Purkyného jako uczonego i działacza społecznego oraz narodowego. Było to więc opracowanie — przynajmniej w zamierzeniu autorki — rozległe. Ale w jakim stopniu zostało zrealizowane? Pytanie to pozostawiam bez odpowiedzi, o dalszych bowiem losach opracowania Choynackiej nic mi nie wiadomo, nie wiem też gdzie jest przechowywany maszynopis (rękopis?) tej pracy i czy dochował się do dni naszych.

Z początku lat pięćdziesiątych pochodzi też artykuł o Purkyném sędziwego historyka medycyny, Ludwika Zembrzuskiego (1871—1962). W artykule tym wykorzystano w dużym stopniu literaturę czeską, omawiając głównie osiągnięcia Purkyného w naukach przyrodniczych. Nie jest to jednak artykuł zbyt oryginalny, jeśli nie liczyć wplecionych w treść jego wątków wówczas wszechwładnie u nas narzuconego tzw. pawłowizmu.

W Polsce Ludowej badania nad życiem i twórczością Purkyného rozwinęły się szczególnie w ośrodku wrocławskim. Badacze związani z Wrocławiem (między innymi: Jarosław Wit Opatrny, Mieczysław Zacharski, Włodzimierz Gutekunst, Mieczysław Pater, Stanisław Szpilczyński, Andrzej Klisiecki, Bernard Woodrow Januszewski, Leszek Barg, Roman Karczmarczyk, Zbigniew Domosławski, Ryszard Ergetowski) opublikowali w latach 1950—1975 co najmniej trzydzieści prac (rozprawy, artykuły, sprawozdania, recenzje) poświęconych Purkynému. Wielu z wymienionych autorów zajęło się popularyzowaniem postaci Purkyného i jego związków z Wrocławiem, wykorzystując do tego celu nie tylko czasopisma popularnonaukowe (jak „Biologia w Szkole”, „Problemy”), ale także gazety i tygodniki społeczno-kulturalne („Zwierciadło”, „Sprawy i Ludzie”, „Świat i Życie”, „Odra”). Oczywiście, artykuły te nie wносиły nic nowego do rozwoju wiedzy o Purkyném, miały przecież inny cel: rozpowszechnienie informacji o życiu i dziele wielkiego Czecha wśród jak najszerszych polskich warstw czytelniczych.

Wśród opublikowanych w połowie lat pięćdziesiątych artykułów o Purkyném na uwagę przede wszystkim zasługują dwa, autorstwa ówczesnego pracownika Zakładu Prawa Karnego Uniwersytetu Wrocławskiego, Włodzimierza Gutekunst (zob. aneks poz. 33 i 34). Gutekunst podał szczegółowej analizie rozprawę Purkyného *Commentatio de exa-*



*mine physiologico organi visus et systematis cutenei* (Wrocław 1823), w której uczony czeski opisał i wyróżnił dziewięć podstawowych typów linii papilarnych u człowieka, stając się tym samym pionierem nowoczesnej daktyloskopii. Purkyně jednak — zdaniem Gutekunsta — nie zdawał sobie w pełni sprawy z możliwości praktycznego wykorzystania konfiguracji linii papilarnych do ustalania na tej podstawie tożsamości człowieka.

We Wrocławiu też w 1959 r. zorganizowano we współpracy z przedstawicielami świata lekarskiego z Czechosłowacji i NRD uroczystą akademię ku czci Purkyněgo, na której ogłoszono szereg referatów — wydrukowanych następnie w części, w polskich czasopismach (zob. aneksy poz. 45 i 47) — oraz otwarto dużą wystawę poświęconą Purkyněmu<sup>16</sup>. Z tej wystawy opublikowano w trzech wersjach językowych (polskiej, czeskiej i niemieckiej) katalog wystawionych eksponatów (aneksy poz. 42—44), który został poprzedzony zwartym szkicem Jarosława Wita Opatrnego o związkach Purkyněgo z Polską i Polakami.

Wrocław był również miejscem obrad II Międzynarodowego Sympozjum Purkyniowskiego (21—23 X 1964). Sympozjum zorganizowane zostało przez Akademię Medyczną we Wrocławiu wspólnie z Uniwersyteciem Wrocławskim i Wrocławskim Towarzystwem Naukowym. Wzięli w nim udział uczeni z Polski, Czechosłowacji, NRD, RFN i Szwecji. Na sympozjum tym Polacy przedstawili siedem referatów<sup>17</sup>, ale nie wydano ich drukiem, zostały jedynie powielone i udostępnione uczestnikom Sympozjum.

Gdy mówimy o roli ośrodka wrocławskiego w badaniach nad życiem i dziełem Purkyněgo, to wypada nam nieco więcej powiedzieć o działalności w tym zakresie historyka Jana Wita Opatrnego<sup>18</sup>. Osiedliwszy

<sup>16</sup> Sprawozdanie z tej akademii i wystawy zob. aneksy poz. 48 oraz H. Wybul-towa: *Towarzystwo Historii Medycyny. Oddział Wrocławski. „Rocznik Wrocławski” 1959/1960 s. 445—447.*

<sup>17</sup> Były to następujące referaty: J. W. Opatrny, *Polskie tradycje Jana Ewangelisty Purkyněgo*; A. Matyniak, *Rola Purkyněgo w dziejach stosunków polsko-turkowskich*; W. Kornaszewski, *Idee Purkyniowskie w czasopiśmie „Medycyna Praktyczna”*; M. Białowąs, *Zadania i obowiązki lekarza według Purkyněgo*; Z. Domosiłowski, *Bogusław Palicki jako autor rozprawy «De musculari cordis structura»*; J. Reiter, *Rola czasopism w działalności Purkyněgo*; B. Seyda, *Nieznany list Jana Ew. Purkyněgo odnaleziony w Szczecińskim Archiwum Wojewódzkim*. Sprawozdanie z sympozjum zob. aneksy poz. 56.

<sup>18</sup> Jarosław Wit Opatrny (13 III 1882 Chyżne pow. bocheński — 16 X 1977 Wrocław), historyk, pedagog, bibliotekarz. Pochodził z rodziny czesko-polskiej. Studia historyczne odbył na Uniwersytecie Jagiellońskim (1900—1904), tam też w 1911 r. uzyskał doktorat na podstawie dysertacji *Niema konstytucja. Studium z dziejów reakcji katolicyzmu w Polsce*. Od skończenia studiów do 1939 r. pracował w średnim szkolnictwie polskim (w Brzeżanach, Nowym Sączu, Kielcach i najdłużej w Poznaniu, od 1918 r.). Po II wojnie światowej osiedlił się we Wrocławiu, gdzie pracował jako bibliotekarz w Bibliotece Uniwersyteckiej (1945—1958, od 1954 na sta-

się w 1945 r. we Wrocławiu, gdzie do 1957 r. pełnił funkcję kustosa Biblioteki Uniwersyteckiej, rozpoczął on gruntowne i szeroko zakrojone badania — prowadzone także w Czechosłowacji — nad stosunkami kulturalnymi polsko-czeskimi w XIX w., głównie go jednak interesowała postać Purkyněgo i powiązania czeskiego uczonego z Polakami. Od 1950 do 1967 r. Opatrny zamieścił w polskim piśmiennictwie dziesięć prac o Purkyněm<sup>19</sup>, by wreszcie wydać w 1969 r. obszerną książkę źródłową (27,65 arkuszy wydawniczych), zawierającą 238 listów do Purkyněgo pochodzących od 60 nadawców z Polski oraz 13 listów Purkyněgo do uczonych polskich. Korespondencja ta została przez wydawcę opatrzona wyczerpującymi komentarzami oraz poprzedzona *Przedmową* i *Wstępem* (s. 5—40), w których przedstawiono zabiegi edytora o uzyskanie pożądaných listów, biografię Purkyněgo, kontakty uczonego z Polakami, jego znaczenie dla narodowego odrodzenia Czech i rolę, jaką spełnił w rozwoju nauki czeskiej. Wydanie tego tomu korespondencji bez wątplenia należy uznać jako bardzo zasadne, uzyskaliśmy bowiem cenne źródło dla biografistyki Purkyněgo, dla historii nauki i dziejów związków kulturalnych polsko-czeskich.

Wydanie przez J. W. Opatrnego korespondencji Polaków z Purkyněm zbiegło się z setną rocznicą śmierci uczonego czeskiego. O rocznicy tej pamiętano w Polsce, przede wszystkim uczczono ją na łamach czasopism naukowych i popularnonaukowych, ogłaszając o Purkyněm kilkanaście rozpraw i artykułów.

Z okazji setnej rocznicy śmierci Purkyněgo ówczesny Zakład Słownoznawstwa PAN (obecnie Instytut) zorganizował w Warszawie 3 czerwca 1969 r. sesję naukową, na której ogłoszono pięć referatów<sup>20</sup>, dotyczących w zasadzie dwu problemów: znaczenia osiągnięć i odkryć Pur-

---

nowisku kustosa). Jest autorem kilkunastu publikacji z zakresu historii szkolnictwa polskiego i bibliotek, a także kilku przyczynków — oprócz wspomnianych w artykule naszym publikacji poświęconych Purkyněmu — o polsko-czeskich i polsko-rosyjskich związkach kulturalnych. W maszynopisie pozostawił nie wydaną monografię o filologu i literacie czeskim Janie Evangelistie Kosinie. Zob. H. Barycz: *O Jarosławie Wicie Opatrnyim nauczycielu — bibliotekarzu — uczonym — inicjatorze założenia Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Nowym Sączu. Wspomnienie*. „Studia Historyczne” 1979 s. 525—531 oraz E. Marczevska-Stańdowa: *Jarosław Wit Opatrny (1882—1977)*. „Roczniki Biblioteczne” 1978 s. 383—385.

<sup>19</sup> Zob. aneksy poz.: 26, 27, 35, 39, 40, 43 (także wersja czeska i niemiecka), 49, 52, 53, 59. Ostatnią pracę o Purkyněm Opatrny opublikował w 1971 r. (aneksy poz. 72).

<sup>20</sup> Były to referaty: V. Kruta (Brno), *Znaczenie Purkyněgo dla nauki*; J. Kaulbersz, *Wkład Purkyněgo do rozwoju nauk fizjologicznych*; S. Szpilczyński, *Udział Purkyněgo w rozwoju myśli przyrodniczej*; J. Śliziński, *Jan Evangelista Purkyně, czołowy przedstawiciel czeskiego odrodzenia narodowego*; S. Bylina, *Z kontaktów Jana Evangelisty Purkyněgo z historykami polskimi*. Por. sprawozdanie z sesji, aneksy poz. 70 i 82.

kynęgo dla nauki światowej oraz jego wkładu w życie duchowe narodu czeskiego i kontaktów z Polakami. Trzy z przedstawionych referatów, skrócone lub w zmienionych wersjach, zostały następnie opublikowane (por. aneks poz. 64, 68, 75). Dwa z nich, mianowicie Stanisława Szpilczyńskiego i Jerzego Ślizińskiego warte są — naszym zdaniem — bliższej prezentacji.

Stanisław Szpilczyński (1910—1981) w swym artykule podjął próbę umiejscowienia osiągnięć Purkynęgo w rozwoju myśli przyrodniczej pierwszej połowy XIX w. Zaliczył on czeskiego uczonego do szkoły tzw. „organicystów”, którzy postulowali gruntowne poznanie organizmu, rządzącego się własnymi prawami. Autor zwrócił też uwagę na zagadnienie funkcji społecznej wyników badań z dziedziny fizjologii i histologii, którą wyraźnie można dostrzec we wszystkich pracach Purkynęgo z zakresu tych dyscyplin.

Z kolei artykuł Jerzego Ślizińskiego dotyczy głównie oceny Purkynęgo jako działacza czeskiego odrodzenia narodowego, jego wysiłków zmierzających do rozbudzenia świadomości narodowej czeskiej, poprzez rozwój oświaty, tworzenie nauki narodowej i doskonalenie języka czeskiego (między innymi przez tworzenie czeskiej terminologii naukowej). Część swego artykułu Śliziński poświęcił — co w polskim piśmiennictwie czyniono nader rzadko — analizie programu słowianofilskiego Purkynęgo. Śliziński stwierdza — może nieco zbyt pochopnie — wprost, że Purkyně „nie potrafił wyzwolić się z ideologii panslawistycznej, w której wyrósł. Pozostał on wierny koncepcji kollárowskiej, którą propagował i we Wrocławiu, chociaż była wtedy już do pewnego stopnia przżytkiem. [...] Zarzucał on [Purkyně] Polakom obojętność dla literatury rosyjskiej, a nawet ich negatywny stosunek do aktu wprowadzenia wykładowego języka rosyjskiego do szkół polskich, co — jak się wyraża — dokonane zostało «bez szkody dla narodowości polskiej». Z takim zdaniem świadczącym o kompletnym braku zrozumienia sytuacji Polaków pod zaborem rosyjskim w żadnym wypadku nie można było zgodzić się i artykuł w «Jutrzence» wywołał burzę rozgoryczenia”<sup>21</sup>.

Na sesji zorganizowanej przez Zakład Słowianoznawstwa PAN nie podjęto problematyki badań językoznawczych Purkynęgo. Autor sprawozdania z obrad tej sesji (zob. aneks poz. 70), Mieczysław Basaj, doszedł zatem do wniosku, że swą relację z przebiegu obrad uzupełni o charakterystykę prac uczonego czeskiego z tego zakresu. Uczynił to,

<sup>21</sup> Chodzi tu o artykuł Purkynęgo zamieszczony w „Diennicy-Jutrzence” (zob. przypis 6). Rzeczywiście, w artykule tym Purkyně, przedkładając interes wzajemności słowiańskiej — może nieświadomie — nad interesem narodu, doszedł do przekonania, że wprowadzenie języka rosyjskiego do szkół polskich wyda „błogie dla powszechnej Słowiańszczyzny owoce”. O tym zob. też E. Achremowicz, T. Żabski (aneks poz. 83), s. 91.

posiłkując się jednak całkowicie ustaleniami zawartymi w publikacjach badaczy czeskich. Powtórzył za nimi, iż osiągnięcia Purkyněgo w badaniach fizjologii mowy są znakomite.

Setną rocznicę śmierci Purkyněgo uczczono również na XI Zjeździe Polskiego Towarzystwa Fizjologicznego w Szczecinie (15—18 IX 1969). Odczyt poświęcony Purkyněmu jako współtwórcy nauki fizjologii wygłosił tam wybitny fizjolog Julian Walawski (1898—1975). Po omówieniu osiągnięć Purkyněgo, stanowiących między innymi podstawę dla rozwoju oftalmometrii i oftalmoskopii, zakończył swe wystąpienie stwierdzeniem, iż Purkyně był człowiekiem „o niezwykłym i twórczym umyśle badawczym, odkrywającym nowe prawdy fizjologiczne i prawidłowości ich występowania w ustrojach żywych. Był to twórca o szerokiej wyobraźni i logice fizjologicznego myślenia, w oparciu zaś o doświadczenia dał nauce takie wartości, które nawet w dobie ogromnego postępu technicznego, postępu biofizyki, biochemii i biologii nie przeminą, lecz zawsze pozostaną wartościową podwaliną dla różnych działów nauk fizjologicznych” (zob. aneks poz. 77, s. 117).

Pokłosem obchodów w Polsce setnej rocznicy śmierci Purkyněgo są też artykuły w polskich czasopismach lekarskich, takich już „Służba Zdrowia”, „Polski Tygodnik Lekarski”, „Wiadomości Lekarskie” i przede wszystkim „Archiwum Historii Medycyny”. To ostatnie czasopismo niemal cały obszerny zeszyt 3—4/1969 poświęciło Purkyněmu, zamieszczając o nim bardzo dobry — naszym zdaniem — artykuł Andrzeja Trzebskiego o Purkyněm jako pionierze i współtwórcy fizjologii oraz rozprawę Franciszka Martinczaka o kontaktach fizjologa czeskiego z uczonymi polskimi.

Andrzej Trzebski w sposób syntetyczny omówił wszechstronną działalność Purkyněgo w zakresie fizjologii, podkreślając szczególnie, iż dzięki uczonemu czeskiemu fizjologia wydzieliła się z anatomii i została powszechnie uznaną za samodzielną naukę doświadczalną. Trzebski pisze, iż bez mała wszystko, czym zajmował się Purkyně, stawało się pionierskim punktem wyjścia dla całych nowych dziedzin nauki, jak: psychofizjologii, psychofarmakologii, oftalmoskopii, daktyloskopii, foniatrii, neurobiologii ilościowej, neurofizjologii, morfologii czynnościowej, fizjologii trawienia.

Na szczególną uwagę zasługuje też ponad strużonicowa rozprawa Franciszka Martinczaka pt. *Jan Evangelista Purkyně i uczeni polscy*. Powstała ona z inspiracji kierownika Katedry Historii Medycyny Akademii Medycznej w Krakowie, Zbigniewa Kukulskiego. Martinczak miał może nieco ułatwione zadanie jako doktor medycyny uniwersytetu w Bratysławie oraz jako lekarz, który przez kilka lat wykonywał praktykę lekarską w Czechosłowacji. Swoją rozprawę podzielił on na jedenaście następujących rozdziałów: *Spoleczne, gospodarcze i polityczne sto-*

sunki oraz stan nauki na przełomie XVIII i XIX stulecia w krajach Czeskiej Korony; Jana Ewangelisty Purkyniego lata szkolne, uniwersyteckie i pierwsze lata pracy naukowej w Pradze; Wrocławski okres działalności naukowej J. E. Purkyniego; Instytut Fizjologiczny Purkyniego chlubą wszechnicy wrocławskiej; Przegląd powiązań J. E. Purkyniego z uczonymi polskimi do roku 1850 włącznie; J. E. Purkyně i polska młodzież akademicka; Purkyně współorganizatorem katedr filologii słowiańskiej w Berlinie i we Wrocławiu; Powrót J. E. Purkyniego do Pragi. Otwarcie Instytutu Fizjologicznego w Pradze. „Živa” łącznicą stosunków z polskimi środowiskami naukowymi; J. E. Purkyně i uczeni warszawscy; Założenie „Spolku lékařů českých” i „Časopisu lékařů českých”. Rozszerzenie i zacieśnienie powiązań naukowych między lekarzami czeskimi i polskimi w latach sześćdziesiątych XIX stulecia; Ogólna charakterystyka powiązań J. E. Purkyniego z uczonymi polskimi. Rozprawę kończy wykaz wykorzystanych źródeł (rękopiśmiennych i drukowanych) oraz opracowań. W tej dość wyczerpującej monografii nie uwzględniono, niestety, kontaktów Purkyněgo z polskimi przedstawicielami nauk społecznych, jak choćby z Samuelem Bogumiłem Lindem, Aleksandrem Wacławem Maciejowskim, Andrzejem Kucharskim, Michałem Wiszniewskim i wieloma innymi. Cały też wątek współpracy Purkyněgo z Polakami w ramach tzw. wzajemności słowiańskiej Martinczak pozostawił na uboczu swoich zainteresowań.

W latach siedemdziesiątych w polskim piśmiennictwie znajdujemy trzy opracowania o Bogusławie Palickim, uczniu i współpracowniku Purkyněgo na Uniwersytecie Wrocławskim (zob. aneks poz. 74, 79, 84), z których dwa są autorstwa Zbigniewa Domoślawskiego. Odnoszą się one do szczegółowej analizy dysertacji doktorskiej Palickiego *De musculari cordis structura* (Wrocław 1839), którą autor napisał z inspiracji Purkyněgo i jemu ją dedykował. Rozprawa doktorska Palickiego — zdaniem Domoślawskiego — należała „całkowicie do anatomii makroskopowej, a samo zagadnienie powstało na gruncie długoletniego doświadczenia preparatorskiego poprzednich badaczy i szkoły Purkyniego. Pod względem opisu struktury przedsionków była to jedna z większych na ten temat w literaturze światowej”. Purkyně do dysertacji Palickiego odniósł się z entuzjazmem.

Na jeszcze jeden artykuł pragniemy zwrócić uwagę, a mianowicie Antoniego Jonecko (zob. aneks poz. 81), który zauważa, iż pierwszy opis układu przewodzącego serca Purkyně wydrukował po polsku w 1839 r. w „Roczniku Wydziału Lekarskiego w Uniwersytecie Jagiellońskim”. Opis ten, o wartości podstawowego źródła, nie wszedł jednak do światowego piśmiennictwa kardiologicznego, które uwzględnia jedynie inną wersję opisu w języku niemieckim, wydrukowaną dopiero w 1845 r., a więc późniejszą o sześć lat od publikacji krakowskiej.



Wreszcie koniecznie należy wspomnieć o wydanej w 1973 r., a napisanej przez Elżbietę Achremowicz i Tadeusza Żabskiego monografii o Towarzystwie Literacko-Słowiańskim we Wrocławiu, w której autorzy dogłębnie przedstawili kilkunastoletnią (1836—1850), żarliwą i wytrwałą działalność Purkyněgo w tym stowarzyszeniu. Dodajmy, iż monografia Achremowicz i Żabskiego została bardzo ciepło przyjęta przez polską krytykę naukową<sup>22</sup>.

Bibliografia zatem odrębnych publikacji o Purkyněm, jakie ukazały się w piśmiennictwie polskim w okresie 1841—1987<sup>23</sup>, liczy 83 pozycje oraz jedną pozycję wprawdzie nie poświęconą w całości jemu (aneks poz. 83), ale należało też ją włączyć, albowiem o czeskim uczonym znalazły się w niej tak liczne wzmianki, iż starczyłoby ich na obszerny artykuł.

Poza Janem Amosem Komenskim żadnemu uczonemu czeskiemu nie poświęcono w polskiej literaturze tak wiele uwagi jak Purkyněmu, uczonemu który stał się symbolem polsko-czeskiej przyjaźni i współpracy naukowej.

*Recenzent: Jerzy Michalski*

Artykuł wpłynął do redakcji w październiku 1987 r.

#### ANEKS

##### WYKAZ PUBLIKACJI O J. E. PURKYNĚM W PIŚMIENNICTWIE POLSKIM (1841—1987)

1. Purkinje. „Tygodnik Literacki” 1841 T. 4 nr 44 z 1 XI s. 368.
2. Professor J. K. [!] Purkinje. „Jutrzenka” 1842 R. 5 nr 9 s. 122—123.
3. Nowakowski Janusz Ferdynand: *Życie i prace naukowe Jana Purkyněgo doktora medycyny i filozofii*. „Biblioteka Warszawska” 1861 T. 3 s. 288—322 i T. 4 s. 123—157, 376—412.
4. Pol Wincenty: *Wiersz Wincentego Pola do profesora fizjologii J. Purkyněgo z powodu nadesłanej przez tegoż przemowy, jaką miał przy założeniu Instytutu Fizjologicznego w Pradze, odczytany na publicznym posiedzeniu Towarzystwa Naukowego Krakowskiego d. 8 lutego 1852 r.* „Biblioteka Warszawska” 1861 T. 3 s. 284—287. Przedruk zob. poz. 5 i 59.
5. Nowakowski Janusz Ferdynand: *Życie i prace naukowe Jana Purkyněgo*. Warszawa 1862. Drukarnia Gazety Polskiej 8<sup>o</sup> s. 4 nlb., 130, 1 nlb., tabl. k. 1 (portret).
6. Purkyne [Purkinie Jan Chrzciiciel]. [W:] *Encyklopedia powszechna*. T. 21. Warszawa [1865] s. 792.

<sup>22</sup> Zob. recenzje z tej monografii: E. Odachowska, „Nowe Książki” 1974 nr 7 s. 33—34; K. Heska-Kwaśniewicz, „Poglądy” 1974 nr 17 s. 11—12; R. Ergetowski, „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki” 1974 nr 3 s. 584—587; S. Sochacka, „Poradnik Językowy” 1974 z. 8 s. 433—435; M. Pater, „Śląski Kwartalnik Historyczny Sobótka” 1975 nr 1 s. 84—90.

<sup>23</sup> W latach 1976—1987 w piśmiennictwie polskim nie znajdujemy żadnej publikacji poświęconej Purkyněmu.



7. [Baudouin de Cortenay Jan Niecisław]: *Kilka słów z powodu wzmianki Tygodnika Ilustrowanego o rozprawie dr J. Ew. Purkyniego O korzyściach z ogólnego rozprzestrzeniania łącińskiego sposobu pisania [...]*. Warszawa 1865. Nakładem autora (druk Ign. Kokoszyński) 16°. Purkynęgo dotyczą ss. 3—32.
8. Nowakowski J[anusz] F[erdynand]: *Purkynie i Schwann*. „Pamiętnik Towarzystwa Lekarskiego Warszawskiego” 1866 T. 55 nr 3 s. 420—422.
9. G. [Gryglewicz Stanisław?]: *Obchód jubileuszu prof. Purkyniego we Wrocławiu*. „Przegląd Lekarski” 1869 T. 8 nr 1 s. 7—8. Przedruk z „Dziennika Poznańskiego” 1868 nr 295 z 23 XII.
10. [Switalski Maciej]: *Pamiętnik Towarzystwa Literacko-Słowiańskiego we Wrocławiu. Z przyczyny obchodu pięćdziesięcioletniego jubileuszu doktoryzacji profesora Purkynęgo*. Według akt spisał M. S. Wrocław 1869 Nakład Towarzystwo Literacko-Słowiańskie. Druk. R. Nischowski 8° s. 23. Toż wyd. T. Śniegocki. Bydgoszcz 1869.
11. Dobieszewski [Zygmunt]: *Gresinger — Griselle — Purkyne*. „Klinika” 1869 T. 5 nr 9 s. 139—141 nr 10 s. 163 i nr 14 s. 223—225.
12. *Dr Jan Purkyně*. „Gazeta Polska” 1869 nr 169 z 5 VIII s. 1, 2.
13. *Jan Evangelista Purkyně*. „Gazeta Polska” 1869 nr 172 z 9 VIII s. 1—2.
14. *Jan Evangelista Purkyně*. „Przegląd Lekarski” 1869 T. 8 nr 32 s. 262.
15. *Jan Purkyně*. „Gazeta Lekarska” 1869 R. 4 nr 6 s. 96.
16. K[orotyński] W[incenty]: *Jan Purkyně*. „Tygodnik Ilustrowany” 1869 R. 10 t. 4 nr 95 s. 197—198, portret.
17. *S. p. Jan Purkyně*. „Gazeta Warszawska” 1869 nr 166 z 31 VII s. 2.
18. Nowakowski J[anusz] F[erdynand]: *Prof. dr Jan Ew. Purkyně*. „Kłosa” 1870 T. 10 nr 251 s. 243—245 i nr 252 s. 267—268, portret w nrze 251 s. 237.
19. Gorfiejn M[arek]: *Purkyně a wzniernik oczny. Przyczynek do historii wzniernika ocznego*. „Medycyna” 1929 R. 3 nr 5 s. 93—98, ilustr.
20. Bross Kazimierz: *Jan Purkyně a Towarzystwo Literacko-Słowiańskie przy Uniwersytecie Wrocławskim (1836—1850)*. „Medycyna Praktyczna” 1937 R. 11 z. 15/16 s. 313—315.
21. Bross Kazimierz: *Jan Purkyně, życie i dzieło (1787—1869)*. „Medycyna Praktyczna” 1937 R. 11 z. 15/16 s. 310—312.
22. Bross Kazimierz: *Jan Purkyně, życie i dzieło*. „Patologia” 1938 R. 7 nr 1 s. 2—7.
23. Michałowski Roman: *Jan Ev. Purkyně a rozwój teoretycznych nauk lekarskich*. „Wiadomości Medyczne” 1938 R. 5 nr 2—3 s. 21—26, ilustr.
24. Studnička F[rantišek] K[arel]: *Purkyně i teoria komórkowa*. Tłum. z franc. Janina Brossowa. „Patologia” 1938 R. 7 nr 1 s. 10—15.
25. Tschermak-Seysenegg Armin: *Duchowa spuścizna J. Ew. Purkyniego*. Tłum. z niem. Janina Brossowa. „Patologia” 1938 R. 7 nr 1 s. 8—9.
26. Opatrny Jarosław Wit: *Jan Evangelista Purkyně*. „Zwierciadło”. Dodatek niedzielny „Słowa Polskiego” 1950 nr 11 s. 1, 3, ilustr.
27. Opatrny Jarosław Wit: *O korespondencji Polaków z Purkyniem*. (Streszczenie). „Sprawozdania Wrocławskiego Towarzystwa Naukowego” 1950 T. 5 nr 1 s. 82—86.
28. Choynacka C[elina]: *Jan Evangelista Purkyně i stosunek jego do nauki i literatury polskiej*. „Sprawozdania z czynności i posiedzeń Polskiej Akademii Umiejętności” 1951 [wyd. 1952] T. 52 nr 3 s. 250—253.
29. Rozsivalová Eva: [Recenzja z] J. E. Purkyně, Sebrane spisy. Opera omnia. Sv. 5. Praha 1951. „Polski Tygodnik Lekarski” 1952 R. 7 nr 49 s. 1665—1666.
30. Zembrzuski Ludwik: *Jan Purkyně*. „Acta Physiologica Polonica” 1952 Vol. 3 nr 1 s. 121—128.

31. Zacharski Mieczysław: *Przy oknie Jana Purkiniego*. „Sprawy i Ludzie”. Tygodniowy dodatek do „Gazety Robotniczej” 1953 R. 3 nr 15 s. 2.
32. Krzemiński Zdzisław: *Czeska powieść o wrocławskim profesorze*. [Recenzja z] I. Kubista, V. Svarc, Purkyně ve Vratislavi. Praha 1954. „Sprawy i Ludzie”. Tygodniowy dodatek do „Gazety Robotniczej” 1954 R. 4 nr 13 s. 1, ilustr.
33. Gutekunst Włodzimierz: *Czeski pionier daktyloskopii*. „Archiwum Medycyny Sądowej, Psychiatrii Sądowej i Kryminalistyki” 1955 T. 6 s. 189—196, ilustr.
34. Gutekunst Włodzimierz: *Sto trzydzieści lat daktyloskopii*. „Przegląd Antropologiczny” 1955 T. 21 nr 1 s. 361—377, ilustr.
35. Opatrny Jarosław Wit: *Z korespondencji Polaków z Purkyniem*: Ludwik Zejzszner. „Sprawozdania Wrocławskiego Towarzystwa Naukowego” 1955 T. 10 s. 34—36.
36. Rozsivalová Eva: [Recenzja z] J. E. Purkyně, Sebrane spisy. Opera omnia. Sv. 6. Disertace Purkynových žaku. Praha 1954. „Polski Tygodnik Lekarski” 1955 R. 10 nr 49 s. 1599.
37. Zacharski Mieczysław: *Jan Purkynie przyjaciel młodzieży polskiej we Wrocławiu*. „Świat i Życie”. Ilustrowany dodatek tygodniowy „Dziennika Zachodniego” 1955 [R. 10] nr 7 s. 2.
38. *Jan Ewangelista Purkynie 1787—1869*. „Biologia w Szkole” 1956 R. 9 nr 2 s. 57, ilustr.
39. Opatrny J[arosław] W[it]: [Recenzja z] E. Rozsivalová, Život a dilo Jana Ev. Purkyně. Praha 1956. „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki” 1956 R. 1 nr 4 s. 822—823.
40. Opatrny Jarosław Wit: *Przechadzka Purkyniego*. [O J. E. Purkyněm i propozycja uczczenia jego zasług przez nadanie jednej z ulic Wrocławia nazwy Przechadzka Purkyného]. „Odra” 1958 R. 1 nr 30 s. 2.
41. Pater Mieczysław: *Jan Ewangelista Purkynie*, [W:] *Ludzie dawnego Wrocławia*. Wrocław 1958 s. 69—72, portret tabl. k. 1.
42. Opatrny Jarosław Wit, Szpilczyński Stanisław, Wybultowa Halina: *Jan Ewangelista Purkyně 1787—1869*. Ausstellungs — Katalog. Wrocław 24.10.—15.11. 1959. (Biographie bearbeiten von J. W. Opatrny. Katalog fertigen an: S. Szpilczyński und H. Wybultowa). Wrocław 1959 Państwowe Wydawnictwo Naukowe 16° s. 75, nlb. 4, tabl. k. 8. Akademia Medyczna we Wrocławiu. Polskie Towarzystwo Historii Medycyny Oddział Wrocławski.
43. Opatrny Jarosław Wit, Szpilczyński Stanisław, Wybultowa Halina: *Jan Ewangelista Purkyně 1787—1869*. Katalog wystawy. Wrocław 24.10.—15.11.1959. (Životopis upravil J. W. Opatrny. Autoři katalogu: S. Szpilczyński, H. Wybultowa). Wrocław 1959 Państwowe Wydawnictwo Naukowe 16° s. 62, nlb. 5, tabl. k. 8. Akademia Medyczna we Wrocławiu. Polskie Towarzystwo Historii Medycyny Oddział Wrocławski.
44. Opatrny Jarosław Wit, Szpilczyński Stanisław, Wybultowa Halina: *Jan Ewangelista Purkyně 1787—1869*. Katalog wystawy. Wrocław 24 X — 15 XI 1959. Žyciorys oprac. J. W. Opatrny, katalog oprac. S. Szpilczyński i H. Wybultowa). Wrocław 1959 Państwowe Wydawnictwo Naukowe 16° s. 67, nlb. 4, tabl. k. 8. Akademia Medyczna we Wrocławiu. Polskie Towarzystwo Historii Medycyny Oddział Wrocławski.
45. Klisiecki Andrzej: *Purkynie — fizjolog*. „Rocznik Wrocławski” 1959/1960 T. 3/4 s. 183—190.
46. Januszewski Bernard Woodrow: *Jan Ewangelista Purkynie*. *Czeski uczoney, wielki przyjaciel polskiej młodzieży, która studiowała we Wrocławiu*. „Problemy” 1960 R. 16 nr 1 s. 60—62, ilustr.
47. Konopka Stanisław: *Jan Ewangelista Purkyně wśród młodzieży medycznej*

- i wśród lekarzy polskich.* „Archiwum Historii Medycyny” 1960, T. 23 nr 1 s. 69—78.
48. Szpilczyński St[anisław]: *Jan Ewangelista Purkyně, uroczystości i wystawa we Wrocławiu.* „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki” 1960 R. 5 nr 2 s. 305—309.
  49. Opatrny Jarosław Wit: *Jan Ewangelista Purkyně w Polsce. Korespondencja Polaków i Polek.* „Sprawozdania Wrocławskiego Towarzystwa Naukowego” Seria A 1961 [wyd. 1963] T. 16 s. 5—6.
  50. Stw.: [Recenzja z] *Dopisy Josefa Lompy Janu Evangelistovi Purkyňovi z let 1842—1861. K vydání připravili Wanda Piastowska [Ležalova], Vladislav Zelovský [Jelinek]. Opava 1960. „Zaranie Śląskie” 1961 R. 24 z. 3 s. 725—726.*
  51. Žaček Václav: *Marcin G. Gizewiusz i Jan E. Purkyně.* „Przegląd Zachodni” 1961 R. 7 t. 1 nr 2 s. 343—347.
  52. Opatrny Jarosław Wit: *Listy Józefa Muczkowskiego do Wacława Hanki i Jana E. Purkyněgo.* „Sprawozdania Wrocławskiego Towarzystwa Naukowego” Seria A 1962 [wyd. 1964] T. 17 s. 35—37.
  53. Opatrny Jarosław Wit: *Listy Józefa Lompy do Jana Ew. Purkyněgo.* (Wybór). „Studia Śląskie” 1963 T. 6 s. 223—249. Sod. s. 257—258. Sum. s. 266—267. Zsf. s. 277—278.
  54. Kalus Jaromir: *Medal ku czci przyjaźni polsko-czechosłowackiej z popiersiem Jana Ewangelisty Purkinjego.* „Archiwum Historii Medycyny” 1964 T. 27 z. 3 s. 314, ilustr.
  55. Zapletal Vladimír: *Korespondencja urzędowa J. E. Purkyněgo w sprawie zalegalizowania Towarzystwa Literacko-Słowiańskiego we Wrocławiu w latach 1842—1846.* „Rocznik Wrocławski” 1963/1964 [wyd. 1965] T. 7/8 s. 77—83.
  56. Barg Leszek: *Sprawozdanie z II Międzynarodowego Sympozjum Purkyniowskiego.* „Archiwum Historii Medycyny” 1965 T. 28 z. 1/2 s. 171—174.
  57. Ogrodziński Władysław: *Purkyně Jan Ewangelista (1787—1869).* [W:] Tenże: *Dzieje piśmiennictwa śląskiego.* Katowice 1965 s. 381.
  58. Martuszewski Edward: *Praskie penetracje.* [Korespondencja J. Lompy z J. E. Purkyněm]. „Warmia i Mazury” 1967 R. 13 nr 4 s. 15.
  59. Opatrny Jarosław Wit: *Jan Ewangelista Purkyně w kręgu przyjaciół Zakładu Narodowego imienia Ossolińskich.* [W:] Ossolineum. *Księga pamiątkowa w 150-lecie Zakładu Narodowego imienia Ossolińskich.* Wrocław 1967 s. 169—188.
  60. Kruta Vladislav: *J. W. Goethe's and J. E. Purkyně's Studies of Vision.* [W:] *Actes du XI<sup>e</sup> Congrès International d'Histoire Sciences Varsovie — Toruń — Kielce — Cracovie 24—31 Août 1965.* [T.] 5. Wrocław 1968 s. 58—63.
  61. Szpilczyński Stanisław: [Recenzja z] V. Kruta, K. počatkům vědecké dráhy J. E. Purkyně. Brno 1964. „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki” 1968 R. 13 nr 2 s. 451—452.
  62. Chyczewska Anna: *Jan Ewangelista Purkyně (1787—1869).* „Polski Tygodnik Lekarski” 1969 R. 24 nr 51 s. 1981—1983, ilustr.
  63. Hanecki Michał: *Jan Ewangelista Purkyně.* „Służba Zdrowia” 1969 [R. 21] nr 30 s. 8.
  64. Kaulbersz Jerzy: *Wkład Purkyněgo do rozwoju nauk fizjologicznych (1787—1869).* „Wszechświat” 1969 z. 12 s. 297—300, ilustr.
  65. Martinczak Franciszek: *Jan Ewangelista Purkyně i uczeni polscy.* „Archiwum Historii Medycyny” 1969 T. 32 z. 3/4 s. 289—403, ilustr.  
Odbitka: Warszawa 1970 Polskie Towarzystwo Historii Medycyny 8° s. 116, nlb. 1.
  66. Opatrny Jarosław Wit: *Korespondencja Polaków z Janem Ewangelistą Purkyněm.* Zebrał i oprac... Wrocław 1969 Zakład Narodowy im. Ossolińskich 8° s. 493. Prace Wrocławskiego Towarzystwa Naukowego. Seria A nr 130.  
Recenzje zob. poz. 67, 73, 76, 80.

67. Madany Edward: *W stulecie śmierci J. E. Purkyniego*. [Recenzja z] J. W. Opatrny, *Korespondencja Polaków z Janem Ewangelistą Purkyniem*. Wrocław 1969. „Nowe Książki” 1969 nr 14 s. 968—969, ilustr.
68. Słiziński Jerzy: *Jan Ewangelista Purkyně, czołowy przedstawiciel czeskiego odrodzenia narodowego w setną rocznicę śmierci*. „Śląski Kwartalnik Historyczny Sobótka” 1969 R. 24 nr 4 s. 477—485.
69. Trzebski Andrzej: *Jan Ewangelista Purkyně jako pionier i współtwórca fizjologii*. „Archiwum Historii Medycyny” 1969 T. 32 z. 3/4 s. 277—288, ilustr.
70. Basaj Mieczysław: *W setną rocznicę śmierci Jana E. Purkyniego*. „Pamiętnik Słowiański” 1970 T. 20 s. 302—306.
71. Karczmarczyk Roman: *Jan Ewangelista Purkynie (1787—1869)*. „Biologia w Szkole” 1970 R. 23 nr 1 s. 58.
72. Opatrny Jarosław Wit: *Profesorowie J. E. Purkynie i F. Czelakowski w obronie polskiego języka w Uniwersytecie Wrocławskim*. „Slavia Occidentalis” 1971 T. 28/29 s. 263—268.
73. Pegierska-Piotrowska Romualda: [Recenzja z] J. W. Opatrny, *Korespondencja Polaków z Janem Ewangelistą Purkyniem*. Wrocław 1969. „Pamiętnik Słowiański” 1971 T. 21 s. 397—398.
74. Stocki Edward: *Dr med. Bogusław Palicki (1813—1868), uczeń i współpracownik Purkyniego, badacz struktury serca*. „Wiadomości Lekarskie” 1971 T. 24 z. 8 s. 793—795.
75. Szpilczyński Stanisław: *Johann Evangelista Purkyně's Contribution to the Advance of the Natural Science and Medicine*. „Organon” 1971 N° 8 s. 199—205.
76. Słiziński Jerzy: [Recenzja z] J. W. Opatrny, *Korespondencja Polaków z Janem Ewangelistą Purkyniem*. Wrocław 1969. „Śląski Kwartalnik Historyczny Sobótka” 1971 R. 26 nr 2 s. 259—260.
77. Walawski Julian: *Jan Ewangelista Purkyně, współtwórca fizjologii*. „Acta Physiologica Polonica” 1971 Vol. 22, subl. 2 do nr 3 s. 113—117.
78. Berezowski Stanisław: [Recenzja z] J. Obermajer, *Jan Ewangelista Purkyně w reliefni plastice*. Brno 1970. „Archiwum Historii Medycyny” 1972 T. 35 z. 4 s. 481—484
79. Domosławski Zbigniew: *Palicki, uczeń Purkyniego i jego dysertacja*. Streszczenie. „Sprawozdania Wrocławskiego Towarzystwa Naukowego” Seria B 1972 [wyd. 1974] T. 27 s. 16—21.
80. (Ergetowski Ryszard) Marek Szrenica: [Recenzja z] J. W. Opatrny, *Korespondencja Polaków z Janem Ewangelistą Purkyniem*. Wrocław 1969. „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki” 1972 R. 17 nr 1 s. 142—144.
81. Jonecko Antoni: *Pierwsza publikacja Purkyného o włóknach układu przewodzącego serca*. „Wiadomości Lekarskie” 1972 T. 25 z. 22 s. 2069—2073, ilustr.
82. Madany Edward: *Sesja naukowa ku czci J. E. Purkyného*. „Slavia Occidentalis” 1972 [wyd. 1973] T. 30 s. 241—243.
83. Achremowicz Elżbieta, Żabski Tadeusz: *Towarzystwo Literacko-Słowiańskie we Wrocławiu 1836—1886*. Wstęp i redakcja naukowa Bogdan Zakrzewski. Wrocław 1973 Zakład Narodowy imienia Ossolińskich 8° s. 476, nlb. 1, tabl. k. 13. Biblioteka Wroclawska, t. 15.  
O J. E. Purkyněm m. in. s. 35—41, 43, 50—58, 66, 70—71, 74, 80—81, 87, 89—91, 93, 97—98, 107—108, 112—113, 118—120, 148, 161—163, 194, 283—285, 385—389, portret.
84. Domosławski Zbigniew: *Kardiologiczna rozprawa Bogusława Palickiego ucznia Purkyniego*. Warszawa—Wrocław 1975 Państwowe Wydawnictwo Naukowe 8° s. 60, nlb. 4, ilustr. Karkonoskie Towarzystwo Naukowe.

Й. Рузевич

## ЖИЗНЬ И ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ ЯНА ЭВАНГЕЛИСТА ПУРКИНЕ В ПОЛЬСКОЙ ЛИТЕРАТУРЕ (1841—1987)

Ян Эвангелист Пуркине имел богатые и разнообразные связи с поляками. В числе его учеников было около 50 поляков. Чешский ученый в течение многих лет был попечителем и председателем Литературно-Славянского Общества, в 1836 году организованного во Вроцлаве и почти полностью состоявшего из поляков. Великий физиолог поддерживал тесные связи со многими поляками, большинство которых было профессорами Ягеллонского университета в Кракове и Варшавского научного центра. Пуркине несколько раз посещал Польшу, в польских журналах публиковал свои статьи, интересовался культурной жизнью. Являлся членом четырех важнейших польских научных обществ. В 1839 г. Ягеллонский университет присвоил ему звание доктора *honoris causa*.

Большие научные достижения чешского ученого и его многочисленные связи с поляками возбуждали большую заинтересованность его личностью в Польше. В 1842—1987 гг. в Польше ему было посвящено 80 отдельных посмертных воспоминаний, статей, рецензий и других разнообразных работ. В Польше, впервые в мире, в 1862 году была опубликована первая книга о Пуркине (автор — Ю. Новаковский). Очередные юбилейные годовщины и даты (150-летие со дня рождения, 100-летие со дня смерти) явились удобным случаем, чтобы ближе заняться жизнью и деятельностью Пуркине. Было создано несколько десятков работ, посвященных чешскому ученому, в том числе доскональная работа Ф. Мартинчака и издание переписки Пуркине с поляками в виде отдельной книги (издатель Й. В. Опатрны).

К статье прилагается перечисление работ в польской литературе (1841—1987), посвященных Я. Э. Пуркине.

J. Rózewicz

## THE LIFE AND WORK OF JAN EVANGELIST PURKYNĚ IN POLISH LITERATURE (1841—1987)

Jan Evangelist Purkyně (1787—1987) was linked to the Poles by various contacts. There were at least 50 Poles among his pupils. The Czech scholar had for over ten years been also sponsor and chairman of the Polish Literary-Slavonic Society founded in Breslau in 1836, and in which the Polish members were a majority. The great physiologist was in close touch with tens of Poles, mostly with professors at Cracow University and scholars in Warsaw. Purkyně visited various parts of Poland several times and used to publish his articles in Polish journals being keenly interested in this country's cultural life. He was member of four major Polish scientific societies and was granted the degree of doctor *honoris causa* by the Jagiellonian University in Cracow in 1839.

The great output of the Czech scholar and above all his numerous contacts with Poles aroused interest in him in Poland so that during the period 1841—1987 over 80 tributes, papers, articles, reviews, works by him and on him were published in this country. It was in Poland too that the first book on Purkyně (J. Nowakowski in 1862) was written. Then his anniversaries (150th of birth and

100th of death) were an occasion for writing on him and resulted in tens of papers devoted to the Czech scholar, including a comprehensive paper by F. Martinczak and a book publication of his correspondence with Poles (editor J. W. Opatrny).

The article includes an annex comprising a list of works in Polish literature (1841—1987) on J. E. Purkyně.



